

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE FILOLOGIE ROMÂNĂ „ALEXANDRU PHILIPPIDE”, IAȘI
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ „IORGU IORDAN – ALEXANDRU ROSETTI”, BUCUREȘTI
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ „SEXTIL PUȘCARIU”, CLUJ-NAPOCA

**LEXICOGRAFIA ACADEMICĂ ROMÂNEASCĂ.
PROVOCĂRILE INFORMATIZĂRII
AcadLexi 2025**

Volumul cuprinde lucrări prezentate la ediția a XIV-a a Colocviului cu participare internațională „Lexicografia academică românească. Provocările informatizării”. AcadLexi 2025 (<https://philippide.ro/acadlexi.html>).

Coordonatori de volum: Elena Isabelle Tamba, Mariana Nastasia

Editori:

Alexandru Anghelina
Iulia Barbu-Comaromi
Călina Ciocoiu
Alexandra Ilie
Mircea Minică
Andreea-Nora Pușcaș

Referenți științifici:

Conf. univ. dr. Ana-Maria Minuț
CS I dr. Gabriela Haja

Coperta: Lucian Săcrieru-Dragomir

ISSN: 3008-6159

ISSN-L: 3008-6159

DOI: https://doi.org/10.52257/30086159_2025

© 2025 Editorii volumului. Toate drepturile rezervate.

Universitatea Babeș-Bolyai

Presa Universitară Clujeană

Str. Hasdeu nr. 51

400371 Cluj-Napoca, România

Tel./fax: (+40)-264-597.401

E-mail: editura@ubbcluj.ro

<http://www.editura.ubbcluj.ro/>

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE FILOLOGIE ROMÂNĂ „ALEXANDRU PHILIPPIDE”, IAȘI
INSTITUTUL DE LINGVICĂ „IORGU IORDAN – ALEXANDRU ROSETTI”, BUCUREȘTI
INSTITUTUL DE LINGVICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ „SEXTIL PUȘCARIU”, CLUJ-NAPOCA

ACTELE COLOCVIULUI INTERNAȚIONAL „LEXICOGRAFIA ACADEMICĂ ROMÂNEASCĂ. PROVOCĂRILE INFORMATIZĂRII” AcadLexi 2025

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2025

CONTRIBUȚIA LUI THEODOR STAMATI LA DEZVOLTAREA LEXICOGRAFIEI ROMÂNEȘTI

MARIANA NASTASIA, ELENA ISABELLE TAMBA*

1. Preliminarii

În România și în Republica Moldova, în ultimii ani, se desfășoară un amplu proces de digitalizare, menit să permită accesul la cât mai multe resurse filologice pentru limba română. În acest articol prezentăm o parte dintre acțiunile legate de procesul de transpunere în format digital a unor lucrări lexicografice în limba română tipărite în alfabet de tranziție¹, ca rezultat al cercetărilor întreprinse într-un proiect transfrontalier, ce are ca scop digitalizarea resurselor de tip lexicografic scrise în limba română, intitulat „Strategii de convergență epistemică și metodologică în cercetarea filologică din România și Republica Moldova”, având acronimul PHILORD².

Partea de lexicografie³ digitală din proiectul PHILORD vizează realizarea unei ediții critice digitale a lucrării lui Theodor Stamati – *Disionăraș românesc de cuvinte tehnice și altele greu de înțeles*, un dicționar foarte important pentru modernizarea și neologizarea limbii române în secolul al XIX-lea. Totodată, se are în vedere dezvoltarea unui model care să poată fi utilizat pentru realizarea edițiilor critice digitale ale dicționarelor românești redactate în alfabet de tranziție, cu scopul alinierii lor în CLRE.

2. Importanța lui Theodor Stamati în istoria lexicografiei românești

---

* Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”, Academia Română, Filiala Iași, str. Th. Codrescu, nr. 2.

¹ Menționăm și rezultatele altor proiecte de digitalizare a unor lucrări lexicografice pentru limba română scrisă cu alfabet chirilic – LB^c, eRomLex – sau de tranziție – Negulici 1848.

² **Acknowledgement:** Proiectul este finanțat de către UEFISCDI, pe linia „Proiecte de colaborare cu Republica Moldova”; PN-IV-P8-8.3-ROMD-2023-0318, director de proiect: Florin-Teodor Olariu; perioada: 2024–2026 (24 luni), <https://philord.philippide.ro/index.html>.

Proiectul își propune digitalizarea *Atlasului lingvistic moldovenesc*, publicat la Chișinău între 1968 și 1973 în alfabet chirilic, și a lucrării lexicografice a lui Theodor Stamati, *Disionăraș românesc de cuvinte tehnice și altele greu de înțeles*, publicată la Iași, în 1851, în alfabet de tranziție.

³ Echipa care se ocupă de dicționarul lui Stamati în cadrul proiectul PHILORD este formată din: lexicograful Elena Tamba, Marius Clim, Mariana Nastasia (Departamentul de lexicologie și lexicografie de la Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”, Academia Română, Filiala Iași), Ana Vulpe, Liliana Botnaru, Livia Caruntu-Caraman, Cristina Caterev (Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, Universitatea de Stat Moldova) și din informaticienii Tudor Bumbu (Institutul de Matematică și Informatică „Vladimir Andrunachievici”, Universitatea de Stat din Moldova) și (colaborator) Claudiu Teodorescu (Academia de Științe și Literatură, Mainz, Germania).

Contribuția lui T. Stamati la dezvoltarea lexicografiei românești⁴ este strâns legată de contextul cultural în care s-a format și a profesat. G. Asachi, căruia i-a fost elev și colaborator, a jucat un rol important în conturarea parcursului științific al acestuia, atât prin asigurarea unor oportunități de formare în străinătate, cât și prin manifestarea unor preocupări similare în domeniile tehnice în care Stamati se afirmă. De altfel, activitatea sa științifică reflectă o viziune congruentă cu cea a lui Asachi, indiferent dacă ne referim la lucrările teoretice, la manuale sau la textele publicistice⁵.

După ce a absolvit Gimnaziul Vasilian, Teodor Stamati (1812–1852) a urmat cursurile Universității din Viena, unde a obținut, în anul 1838, doctoratul în filosofie și arte frumoase. Ulterior, după o scurtă călătorie de perfecționare în Franța și Germania, a fost numit profesor la Academia Mihăileană din Iași, unde a predat matematica și științele ale naturii, remarcându-se prin contribuții în domenii precum fizica și chimia. Astfel, activitatea sa didactică s-a suprapus curentului de înflorire a învățământului în Moldova și a coincis etapei de introducere și dezvoltare a disciplinelor tehnice în această regiune, datorată în special tinerilor întorși de la studii realizate în centre universitare franceze sau germane ori în capitala Imperiului Austriac. Datorită cunoștințelor solide ale lui Stamati, s-au desfășurat la Iași „primele lecții de fizico-chimice însoțite de demonstrațiuni experimentale și de experiențe cu elevii, făcute în Principate” (Atanasiu, Câmpan 1940: 113), fiind astfel creat, în anul 1840, primul cabinet de fizică și chimie experimentală din capitala Moldovei⁶.

Acumulările din planul științei se reflectă și în plan cultural și lingvistic. Interesul intelectualilor vremii pentru modernizarea limbii române și afirmarea identității naționale se manifestă prin preocuparea permanentă pentru traduceri, crearea terminologiei specifice unui anumit domeniu, elaborarea de manuale în limba română și accesibilizarea științei pentru diverse categorii de receptori. Prin munca sa neobosită, Teodor Stamati se înscrie în acest curent, remarcându-se atât prin articole de popularizare a științei publicate în ziarele vremii, cât și prin scrieri didactice și manuale școlare – unele tipărite⁷, altele menționate în articole, dar care nu au văzut lumina tiparului⁸. Totodată, Stamati își exersează înclinațiile literare și cunoștințele lingvistice prin traducerea comediei *Năpotul răposat*, care a fost

---

⁴ Pentru discuții suplimentare legate de rolul jucat de T. Stamati în dezvoltarea lexicografiei românești, v. și: Haja *et al.* 2005, Seche 1966, Tamba 2014, Ursu 1962, Variot 2009, Variot 2011, Vulpe *et al.* 2025.

⁵ T. Stamati continuă, în „Albina românească”, seria notelor meteorologice începută de G. Asachi.

⁶ Munca neobosită la Academia Mihăileană și rezultatele remarcabile i-au asigurat, începând din anul 1848, rangul de paharnic, pe care îl menționează atunci când se semnează, alături de titlul de doctor. Mai multe informații privind parcursul său academic, v. în Pompeiu 1906. Meritele sale didactice sunt evidențiate elocvent în Atanasiu, Câmpan 1940.

⁷ Au fost publicate următoarele lucrări de uz didactic, semnate de T. Stamati: *Abețedaru franțezo-românesc* (1833), *Manual de istoria naturală: prescurtat pentru tinerimea românească* (1841), *Manual de silabisit pentru începători* (1845), *Manual de istorie naturală* (1848), *Fizica elementară pentru clasele colegiale din Prințipatul Moldovei* (1849), *Elemente de istoria naturală pentru clasele elementare* (publicată postum, în 1862: editori: Th. Codrescu și D. Gusti).

⁸ În cererile de finanțare către epitropie, Stamati anunță mai multe manuscrise, care au rămas astăzi necunoscute: un curs de matematică și fizică, constând într-o compilație după reprezentanți de seamă din spațiul german, un curs de matematici, „compilat pentru clasele înalte” și alte cursuri de fizică experimentală și teoretică, matematică, geometrie, chimie anorganică (cf. Atanasiu, Câmpan 1940: 111 ș.u.).

jucată pe scena Teatrului Național din Iași în anul 1845, și își manifestă interesul față de limba și credințele românilor prin publicarea unei culegeri de cimilituri populare – *Pepelea sau tradițiuni năciunare românești* (1851).

Lucrările de fizică și istoriei naturală reprezintă, în general, traduceri și compilări ale unor tratate sau manuale de referință din spațiul german sau francez, astfel că munca sa este semnificativă nu doar prin crearea unor instrumente necesare dezvoltării domeniilor științifice pe care le reprezintă, ci și prin contribuția directă la amplul proces de formare a terminologiei științifice românești din prima jumătate a secolului al XIX-lea, datorită numeroaselor calcuri și împrumuturi din latină, franceză, germană etc., care se regăsesc în textele sale. O parte dintre acești termeni sunt incluși în *Lexiconul de conversație* coordonat de G. Asachi (1842), la elaborarea căruia participă și T. Stamati. Efortul transpunerii termenilor tehnici necesari pentru descrierea anumitor realități în limba română și interesul pentru adaptarea adecvată a cuvintelor străine „în veșmintele limbii noastre” (Stamati 1851: I) îl determină, probabil, să elaboreze cele două lucrări lexicografice, deosebit de importante pentru epoca în care apar: *Disionăraș românesc de cuvinte tehnice și altele greu de înțeles* (1851) și *Wörterbuch der deutschen und romanischen Sprache. Vocabulariu de limba germană și română* (1852).

Autorul se dovedește a fi conștient atât de nevoia fixării și modernizării limbii române literare, cât și de importanța normării acesteia, dovadă fiind prefetele celor două dicționare, care reflectă spiritul critic și concepția lexicografică a lui Theodor Stamati. În cele două texte introductive sunt formulate idei privitoare la necesitatea normării limbii române din punct de vedere ortoepic, ortografic și lexico-gramatical, astfel încât să nu mai existe „sucituri în privirea formei” (Stamati 1851: II), adaptarea împrumuturilor la sistemul limbii române reprezentând una dintre principalele sale preocupări.

De asemenea, din experiența lucrului la cele două dicționare, autorul subliniază dificultățile rezultate din „nestatornică încă însemnare a cuvintelor românești” (Stamati 1852: II), precum și împrumuturile din turcă sau rusă care nu au intrat în limbă pe cale cărțurărească și care conduc la „împeștrițarea” limbii. Stamati explică această realitate și așa-numitele confuzii lexicale la care sunt expuși vorbitorii prin „neștiința gramaticii, nestatornicia regulilor ei și lipsa unui dicționar” (Stamati 1851: V). Prin urmare, îl preocupă atât rolul lexicografului în societate, care își asumă sarcina de „a înșira și a lămuri prin descriere feliuritele însemnări” ale cuvintelor, cât și cel al gramaticianului, responsabil de „a ni spune și a ni da regulile după care avem a forma termenii tehnici și alte cuvinte trebuitoare” (Stamati 1851: VI).

Necesitatea elaborării unui dicționar de cuvinte tehnice este justificată de schimbările sociale și profesionale, care au determinat apariția de lucruri și idei noi, ce trebuie denumite.

Lărgindu-se cercul cunoștințelor noastre, ni-au trebuit cuvinte ca să le rostim, să le împărtășim și altora. Întrând în relațiuni deosebite unii cu alții și cu streinii, am cunoscut noue obiecte, ce au trebuit a le numi, am căpătat noue idei mai esacte despre lucruri, ce am fost siliți a le rosti lămurit și acurat spre a ne înțălege și a nu orbica în lucrurile noastre. În scurt, pentru

Contribuția lui Theodor Stamati la dezvoltarea lexicografiei românești

obiectele ce am cunoscut, pentru ideile ce am căpătat, a trebuit ori să croim cuvinte din nou, să le botezăm și să le îmbrăcăm în vestmântul limbei noastre, cu un cuvânt, să le facem românește, ori să le primim nebotezate, neformate românește, fără vreo regulă după cum ni s-au înfățișat sau după cum ni-a trăsnit prin cap (Stamati 1851: VI).

În același timp, un dicționar bilingv, care are ca model un dicționar german considerat „vocabulariu stereotip, ce este foarte apreciat de germani” (Stamati 1852: I), contribuie atât la îmbogățirea lexicului românesc, prin traducere, cât și la fixarea într-o lucrare lexicografică a termenilor care circulau în scrierile vremii și în vorbirea cotidiană:

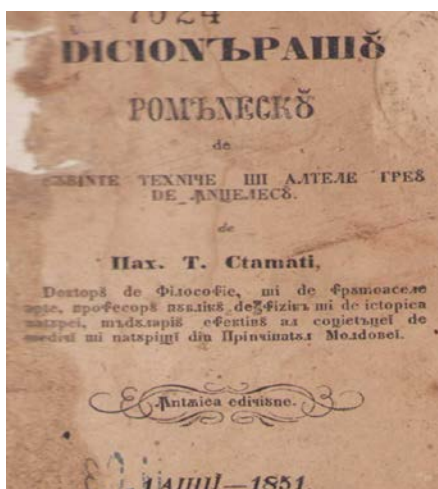
Călătorind pe o cale încă până acum de nime neimblată, fără alte ajutoțiuri pentru partea românească decât cărțile tipărite și limba poporului, din care numai singură memoria au trezit să adune cuvintele aflate, de sine se înțelege greutatea ce am întâmpinatu până am sclipuit materialul acestui vocabulariu (Stamati 1852: I).

Munca de lexicograf și concepția privitoare la lexicul limbii române și la înregistrarea termenilor în limbă accentuează perspectiva asumării unui demers pe cât de important, pe atât de dificil.

Compunerea sau prelucrarea dictionarilor, a vocabularilor, mai ales din talpă, se privește de învățați ca o lucrare din cele mai grele, mai ostințioase, mai migăitoare și cu mai puține rezultate mulțămitoare, în scurt, ca o pedeapsă pentru autoriul lor, încât în fruntea multor lesicoane aflăm motul: «quem dii odere lexica scribere», adecă pre care l-au urât zeii, l-au osândit să scrie lesicoane (*ibid.*).

După cum se observă, Stamati era extrem de conștient de rolul pe care lexicograful îl are în dezvoltarea limbii și în procesul de îmbogățire a acesteia.

3. Theodor Stamati, *Disionăraș românesc de cuvinte tehnice și altele greu de înțeles* (1851)

Figura 1. Pagina de gardă din Stamati 1851.

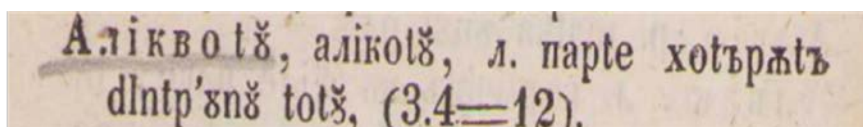
În *Disionăraș românesc de cuvinte tehnice și altele grele de înțeles*⁹, publicat în alfabet de tranziție în anul 1851¹⁰, Stamati include cca 5000 de intrări. Lucrarea se înscrie într-o serie de dicționare cu un rol special în punerea în circulație a neologismelor (I.D. Negulici; E. Protopopescu și V. Popescu; G.M. Antonescu ș.a.) din secolul al XIX-lea.

Scopul declarat al lexicografului constă în clarificarea termenilor tehnici și a acelor cuvinte „greu de înțeles”, contribuind, astfel, la crearea și dezvoltarea terminologiei în limba română, atât prin introducerea unor termeni, cât și prin explicarea lor. Motivația autorului este dată de creșterea numărului de cunoștințe, ceea ce duce la apariția unor cuvinte noi, fie printr-un proces de derivare sau de sufixare în română, fie prin utilizarea împrumuturilor (adaptate mai mult sau mai puțin limbii române). Se remarcă în această lucrare efortul său conștient, datorat necesității de a fixa normele limbii române pentru terminologie.

Structura unui articol lexicografic din dicționarul analizat include o lemă (sau un șir de leme), indicația etimologică (de cele mai multe ori), definiția (care poate fi o explicație analitică sau o definiție printr-un sinonim ori printr-o serie de sinonime) și, în unele cazuri, exemple de utilizare a termenului respectiv. Neologismele incluse în *Disionărașul* din 1851 aparțin unor domenii foarte variate (știință, gastronomie, astronomie, organizare militară etc.), iar analiza termenilor neologici poate viza diverse aspecte, de la formă/forme, la etimologie, influențe¹¹ etc.

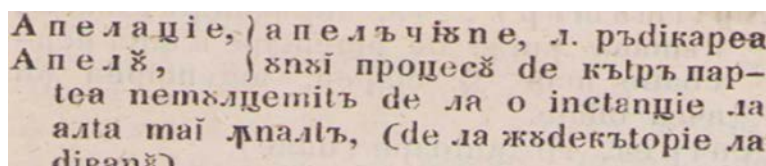
Menționăm aici, spre exemplificare, problema formelor diferite pe care un cuvânt-titlu le are în unele cazuri în dicționarul lui Stamati, ceea ce poate fi explicat prin model diferit de adaptare la sistemul limbii române al împrumuturilor sau al creațiilor pe terenul limbii române, conform situației din epocă. Dăm în continuare câteva exemple:

– formele *alicvot/alicot* (v. fig. 2);

Figura 2. Articole lexicografice din Stamati 1851.

– formele *apelație/apelăciune/apel* (v. fig. 3);

Figura 3. Articole lexicografice din Stamati 1851.

⁹ Stamati mărturisește în textul introductiv că materialul a fost adunat și redactat mai devreme, anunțând publicarea lui încă din anul 1845, în revista „Foaia de Transilvania”.

¹⁰ A doua ediție a apărut în 1856, dar nu prezintă modificări.

¹¹ Menționăm aici influența franceză pentru domeniul relațiilor internaționale, al gastronomiei, al modei și al culturii. Pentru mai multe detalii, v. Variot 2009 și Variot 2011.

– *cvadrupe/dpatrupe* ori *cvalificație/calificăciune* (v. fig. 4).

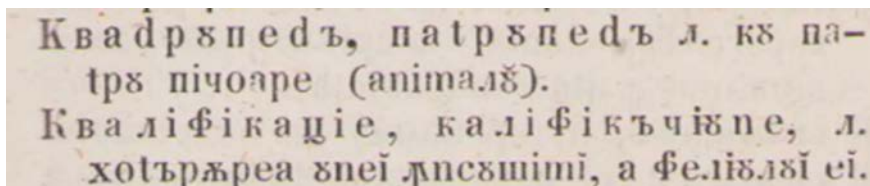

Figura 4. Articole lexicografice din Stamati 1851.

3.1. Exemple de utilizare a cuvintelor din Stamati 1851 în diferite tipuri de dicționare

Pentru a ilustra importanța dicționarului lui Stamati ca instrument de lucru pentru redactorii dicționarului-tezaur al limbii române (DA, DLR, DLR²) sau pentru dicționare de tip terminologic (DAFOC), vom da câteva exemple de articole lexicografice citate în aceste lucrări.

Astfel, la redactarea celei de-a doua ediții a DLR¹², materialul lexical din Stamati 1851 este recuperat pentru:

– prime atestări pentru unele cuvinte sau sensuri din DLR²;

CACERDISÍ vb. IV

Înv. 1. Tranz. (Complementul indică mărfuri interzise sau sustrase de la plata taxelor vamale) A trece clandestin peste graniță.

1851 STAMATI, D.: *Cacerdisesc* ... trec contrabandă (mărfuri) (DLR², s.v. *cacerdisi*).

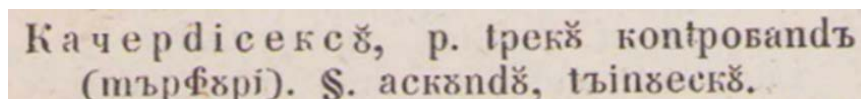

Figura 5. Articolul lexicografic *cacerdisesc* din Stamati 1851.

– prime atestări lexicografice pentru unele cuvinte sau sensuri din DLR²;

CABÁNĚ¹ s.f.

CONSTR. (Urmat de determinări care indică felul, destinația, zona unde este amplasată etc.) Construcție (de lemn), de obicei cu structură simplă, care servește ca locuință sezonieră sau permanentă; *înv.* staniță. V. adăpost, baracă, bordei, colibă.

1844 Curier a. sexe, V, 331¹: Ei i se părea că vede vreuna din acele grațioase fee, a cărei vargă magică putea să-ți transforme deodată o umilă **cabană** într-un palat de aur și de diamante.

1851 STAMATI, D.

1862 ANTONESCU, D. (DLR², s.v. *cabană*).

¹² Siglele din redactările citate pot fi consultate în *Bibliografia DLR²*, la adresa <https://dlri.ro/>, la secțiunea *Bibliografie*.

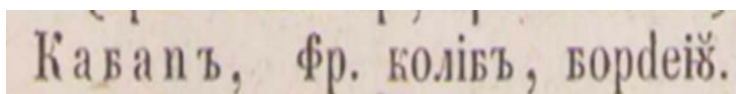

Figura 6. Articolul lexicografic *cabană* din Stamati 1851.

– atestări vechi pentru unele cuvinte sau sensuri din DLR²;

CADRAN

◆ *ASTRON.* (Mai ales în sint. **Cadran solar**, calc după fr. *cadran solaire*) Suprafață plană, inițial de formă pătrată, pe care sunt trasate diviziuni și în centrul căreia este fixat un stil a cărui umbră, proiectată de lumina soarelui, indică orele zilei; ceas de soare, ceas solar, *înv.*, *reg.* ornice de soare, *înv.* ceasornice de soare, gnomon, orologiu de soare, *înv.*, *rar* țeh.

c. 1832 I. GOLESCU, *Cond.*, III, 64^v/23: **Cadran**, ... adică ... dă soare.

1835 GENILIE, *Geogr. Istor.*, 39: Căpetenia peruvianilor se numea Inca, socotit fiul al soarelui. Ei, drept scrisoare, întrebuința noduri pe ațe, avea obiceiuri, **cadrane**, palaturi, statuie ... foarte măiestrioase.

1840 POENARU – AARON – HILL, *Vocab.*, I, 428²/18.

1848 NEGULICI, *Vocab.*

1851 STAMATI, *D.* (DLR², s.v. *cadran*).

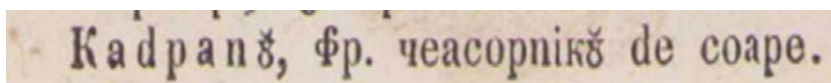

Figura 7. Articolul lexicografic *cadran* din Stamati 1851.

Materialul lexical din Stamati 1851 este recuperat, de asemenea, pentru a ilustra prime atestări pentru unele cuvinte sau sensuri din dicționare terminologice – utilizăm, spre exemplificare, o trimitere din DAFOC¹³:

ÁRCTIC, -Ă adj., n. pr. 1. Adj. Ts Tp (Adesea în opoziție cu *antarctic*) Care marchează, delimitează regiunea Polului Nord; Ts Tp boreal (**1**), nordic, septentrional, (învechit, rar) noșțiar. **Stamati 1851**; Pontbriant 1862; DA I/I 1913; LTR I 1949; DL I 1955; DEX 1975; MDA I 2001; DEXI 2007; .... (DAFOC, s.v. *arctic*, -ă).

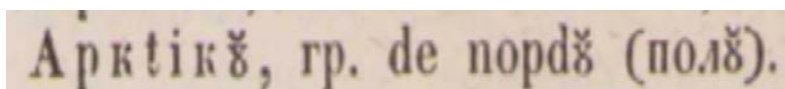

Figura 8. Articolul lexicografic *arctic* din Stamati 1851.

Prin exemplele oferite, am dorit să subliniem importanța utilizării a cât mai multor informații din dicționarele lui T. Stamati, atât în redactările de la ediția a II-a a dicționarului-tezaur (DLR²), cât și, atunci când este cazul, în principala lucrare lexicografică academică de etimologie (DELR) ori în lucrări speciale de terminologie (de exemplu, DAFOC).

¹³ Siglele din redactările citate pot fi consultate în *Bibliografia DAFOC*.

4. Theodor Stamati, *Wörterbuch der deutschen und romanischen Sprache. Vocabulariu de limba germană și română* (1852)

Figura 9. Pagina de titlu din *Wörterbuch der deutschen und romanischen Sprache. Vocabulariu de limba germană și română* (1852).

Lucrarea *Wörterbuch der deutschen und romanischen Sprache. Vocabulariu de limba germană și română* a fost început în anul 1848 și a cunoscut lumina tiparului în 1852. Lucrarea conține cca 40 000 de intrări, astfel că poate fi considerată „cea mai bogată listă de cuvinte din întreaga serie de dicționare apărute în această perioadă, aparținând celor două limbi” (Seche 1966: 36). Partea românească a dicționarului este redactată în alfabet de tranziție, iar cuvintele germane sunt redactate prin caractere latine. Stamati justifică acest aspect, invocând atât lipsa regulilor de scriere cu alfabet latin, cât și nivelul cunoștințelor vorbitorilor români.

Cât pentru litere și format, am avut în priivire gradul culturii românilor și nestatornicirea încă a ortografiei în scriere cu litere, ce se vor pute întrebuia numai atuncea când vom avé un dictionariu general românesc (Stamati 1852: II).

Dicționarul este structurat pe două coloane, care cuprind lema germană, categoria lexico-gramaticală corespunzătoare și echivalentul românesc, pentru care se precizează genul, în cazul substantivelor. Substantivele germane sunt însoțite de indicații privind genul, numărul și desinența de plural. În cazul verbelor din lista de cuvinte-titlu se menționează auxiliarul (*haben* sau *sein*) utilizat în formarea timpurilor compuse și descrierea sintactico-

<p>Herumröhren, v. a. h. мішка, а- тинге дмпрецърѣ, аместека.</p> <p>Herumschauen, v. n. h. се зита, се къста дмпрецърѣ, дн тоате пърдіе.</p> <p>*Herumschlagen, v. a. h. днтоар- че дмпрецърѣ (о фїтѣ); дпвѣлі, дпфѣшра, фїѣ —, се вате кз чї- нева. — v. n. h. вате дн цїзрѣ, дмпрецърѣ (тоате оарѣле).</p> <p>*Herumspringen, v. n. s. сѣрі дм- прецърѣ.</p> <p>*Herumstehen, v. n. h. ста дмпрецърѣ.</p> <p>*Herumstreiten, v. p. h. фїѣ mit сіпсіп —, се черїа пенїтѣ чова.</p> <p>Herumstricken, v. a. h. дмметї тоате андрелело де рандѣ.</p> <p>*Herumtragen, v. a. h. пѣрта дм- прецърѣ, дѣче днкоаче днколеа.</p> <p>*Herumtreiben, v. a. h. мѣпа, дѣ- че, дмпїнге дмпрецърѣ. — v. p. h. се пѣрта, дмѣла днкоаче мї дн- колеа, мѣла.</p> <p>Herumwälzen; v. a. h. да де а вѣлѣтѣкѣл; де а дѣра, дмпрецърѣ; дпвѣрїї днкоаче днколеа.</p> <p>*Herumwerfen, v. a. h. арѣпка дн прецърѣ; ресчї де одатѣ (калѣл).</p>	<p>*Hervorheben, v. a. h. pedina de a се vedé, de a emi аѣарѣ, да івеа- лѣ, да арѣтаре; фаче сѣ ватѣ лѣ омі.</p> <p>*Hervorhuh, v. a. h. пѣне аѣарѣ, фаче а се арѣта, а се vedé; фїѣ —, се deocesi, ісе dectїнге (днтр'о артѣ), се фаче евідентѣ.</p> <p>Herwärts, ad. днкоаче, днтр'акоаче.</p> <p>Herz, n. -ens, пл. -en, інімѣ (de omїѣ, de јemnѣ), ф. сѣфлетѣ, кѣрапїѣ.</p> <p>Herzählen, v. a. h. пѣмера де рандѣ.</p> <p>Herzbalsam, m. вѣлѣамѣ кордіалѣ, (днтѣрїтопїѣ) de інімѣ, n.</p> <p>Herzbeklemmung, f. сѣрѣнкоаре, гѣстате, вѣтае de інімѣ, ф.</p> <p>Herzbeschwerde, f. гѣстате, дѣ- репе de інімѣ, ф.</p> <p>Herzbeutel, m. пѣрїкардѣ, дпвѣлі- тѣра, пѣнра інімѣ, ф.</p> <p>Herzblatt, —blättchen, n. картѣа de јокѣ de інімѣ (coeur, de јепѣ, de јомѣ); фѣрѣнѣ, фѣрѣнѣшоарѣ, фоне тѣнѣрѣ че ісѣкпїнге пїнтре алѣле; **інімїоарѣ, дрѣгѣгѣ, ф.</p> <p>Herzblut, n. сїпѣле інімѣ, n.</p> <p>Herzbrechend, a. мї ad. чедї рѣм- не ініма.</p>
---	--

Figura 11. Extras din Stamati 1852: 414.

4.1. Exemple de utilizare a cuvintelor din Stamati 1852 la redactarea DLR²

Data fiind bogăția listei de termeni și viziunea de prelucrare și organizare a materialului lexical, putem să apreciem importanța lucrării din 1852 a lui T. Stamati pentru epoca în care a apărut. În plus, trebuie confirmată valoarea acesteia pentru lexicografii de astăzi, căci, asemeni *Disionărașului de cuvinte tehnice*, vocabularul bilingv elaborat de Stamati a fost utilizat deja de către redactorii ediției a doua a dicționarului-tezaur (DLR²). Semnalăm, astfel, în prima fasciculă din *Litera C*, înregistrarea primei atestări a termenului *cacadú* în dicționarul german-român al lui T. Stamati.

Kakadu, m. -s, пл. -s, **какадѣ** (coiș
de папагалѣ), m.

Figura 12. Articolul *Kakadu* din Stamati 1852.

De asemenea, *cabestán* atestat în scris la 1844 („Albina românească”), prezintă o primă atestare lexicografică tot în dicționarul bilingv menționat.

Kabestan, m. -(e)s, пл. -e, **каве-
станѣ** вѣртежѣ, пе корѣвїї (Ѣфїфѣ-
winde, Гапаѣville), n.

Figura 13. Articolul *Kabestan* din Stamati 1852.

5. Considerații finale

Acest studiu reflectă contribuția excepțională a lui Theodor Stamati la dezvoltarea lexicografiei românești. Lucrările sale se remarcă în primul rând prin introducerea și fixarea în limbă a unui număr impresionant de neologisme, care au condus la modernizarea și neologizarea limbii române în secolul al XIX-lea, oferind o privire de ansamblu asupra societății și a contextului general, economic, cultural și politic al epocii. Concepția sa lexicografică reflectă, totodată, preocuparea constantă pentru normarea limbii literare, adaptarea împrumuturilor la sistemul limbii române fiind una dintre coordonatele care transpar din dicționarul de cuvinte tehnice, unde înregistrează variante multiple ale unor leme. De asemenea, Stamati contribuie la dezvoltarea și fixarea în scris a terminologiei științifice românești din diverse domenii.

În prezent, lucrările lexicografice ale lui Theodor Stamati reprezintă veritabile instrumente de lucru atât pentru lexicografi și lingviști, cât și pentru cei interesați de cercetarea limbii în general.

BIBLIOGRAFIE

A. Izvoare

- CLRE = Academia Română, Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”, *CLRE. Corpus lexicografic românesc electronic*, realizat de Alina-Mihaela Bursuc, Călina-Georgiana Ciocoiu, Marius-Radu Clim, Mioara Dragomir, Cristina Florescu, Gabriela Haja, Alexandra Ilie, Laura Manea, Mariana Nastasia, Elena Isabelle Tamba (coord.), Claudiu-Marian Teodorescu, Iași, 2021–prezent, <https://clre.solirom.ro/>.
- DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, tomul I, partea II: C, București, Tipografia ziarului „Universul”, 1940; tomul II, partea I: F–I, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1934, coord.: Sextil Pușcariu, în ediția anastatică digitală <https://dlr1.solirom.ro/>.
- DAFOC = *Dicționarul fenomenelor, obiectelor cosmice și constelațiilor*, în Cristina Florescu (coord.), Laura Manea, Elena Isabelle Tamba, Alina-Mihaela Bursuc, Daniela Butnaru, Cristina-Mariana Cărăbuș, Maria-Marilena Tomulesei-Ciobanu, Cătălin-Bogdan Galeș, Florin-Teodor Olariu, Claudiu Teodorescu și Gabriela-Ana Azanfirei, *Terminologia astronomică românească științifică și populară. Fenomene, obiecte cosmice și constelații (TAFOC)*, ediție revizuită, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2024.
- DELR = Academia Română, Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Dicționarul etimologic al limbii române*, coord.: Ion Giurgea, Cristian Moroianu, București, Editura Academiei Române, <https://delr.lingv.ro/>.
- DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române (DLR)*. Serie nouă. Tomul I, partea a 3-a, *litera D (D–Deînmulțit)*, 2006; tomul I, partea a 4-a, *litera D (Deja–Deșinere)*, 2006; tomul I, partea a 5-a, *litera D (Deșinut–Discopotiriu)*, 2007; tomul I, partea a 6-a, *litera D (Discord–Dyke)*, 2009; tomul I, partea a 7-a, *litera E (E–Erzaț)*, 2009; tomul I, partea a 8-a, *litera E (Es–Ezredeș)*, 2010; tomul III, *Literele J, K, Q*, 2010; tomul IV, *litera L (L–Lherzolită)*, 2008; tomul V, *litera L (Li–Luzulă)*, 2008; tomul VI, *litera M*, 1965–1968; tomul VII, partea 1, *litera N*, 1971; tomul VII, partea a 2-a, *litera O*, 1969; tomul VIII, partea 1, *litera P (P–*

- Păzui), 1972; tomul VIII, partea a 2-a, *Litera P (Pe–Pînar)*, 1974; tomul VIII, partea a 3-a, *Litera P (Pînă–Pogribanie)*, 1977; tomul VIII, partea a 4-a, *Litera P (Pogrijanie–Presimfire)*, 1980; tomul VIII, partea a 5-a, *Litera P (Presin–Puzzolană)*, 1984; tomul IX, *Litera R*, 1975; tomul X, partea 1, *Litera S (S–Sclabuc)*, 1986; tomul X, partea a 2-a, *Litera S (Scladă–Semînțarie)*, 1987; tomul X, partea a 3-a, *Litera S (Semn–Sîveică)*, 1990; tomul X, partea a 4-a, *Litera S (Slab–Sponghios)*, 1992; tomul X, partea a 5-a, *Litera S (Spongiar–Swing)*, 1994; tomul XI, partea 1, *Litera Ș*, 1978; tomul XI, partea a 2-a, *Litera T (T–Tocăliță)*, 1982; tomul XI, partea a 3-a, *Litera T (Tocăna–Twist)*, 1983; tomul XII, partea I, *Litera Ț*, 1994; tomul XII, partea a 2-a, *Litera U*, 2002; tomul XIII, partea 1, *Litera V (V–Veni)*, 1997; tomul XIII, partea a 2-a, *Litera V (Venial–Vizurină)*, 2002, tomul XIII, partea a 3-a, *Litera V (Viclă–Vuzum)* și *Literele W, X, Y*, 2005, tomul XIV, *Litera Z*, 2000; redactori responsabili: Iorgu Iordan, Alexandru Graur, Ion Coteanu; din anul 2000 – Marius Sala, Gheorghe Mihăilă, București, Editura Academiei, în ediția anastatică digitală <https://dlr1.solirom.ro/>.
- DLR² = Academia Română, *Dicționarul limbii române (DLR)*, ediția a doua, revizuită și adăugită, tomul I, *Litera A*, Fascicula 1: *A–abzițui*, redactori responsabili: Monica Busuioc, Cristian Moroianu, București, Editura Academiei Române, 2021, <https://dlri.ro/>.
- eRomLex = Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Institutul de Cercetări Interdisciplinare, *eRomLex – Primele dicționare bilingve românești (secolul al XVII-lea). Corpus digital prelucrat și aliniat*, realizat de Iosif Camară, Ion-Mihai Felea, Ana-Maria Gînsac, Mihai-Alex Moruz, Elena Tamba, Mădălina-Andreea Ungureanu (coord.), Iași, 2022, <http://www.scriptadacoromanica.ro/bin/view/eRomLex/>.
- LB^e = *Lesicon Romanescu–Latinescu–Ungurescu–Nemtescu quare de mai mulți autori, in cursul a trideci, si mai multor ani sau lucrat. Seu Lexicon Valachico–Latino–Hungarico–Germanicum quod a pluribus auctoribus decursu triginta et amplius annorum elaboratum est*, Budae: Typis et Sumtibus Typografiae Regiae Universitatis Hungaricae, 182, ediție electronică realizată de Maria Aldea, Daniel-Corneliu Leucuța, Lilla-Marta Vremir, Vasilica Eugenia Cristea, Adrian Aurel Podaru, coord.: Maria Aldea, Cluj-Napoca, 2013, <https://lexiconuldelabuda.bcuccluj.ro/site/login.php>.
- Negulici 1848 = I.D. Negulici, *Vocabular român de toate vorbele străbune repriimate până acum în limba română, și de toate cele ce sunt a se mai priimi d-acum înainte, și mai ales în științe*, București, Tipografia Colegiului, ediție digitală coordonată de Alina Bursuc, 2025, <http://www.nv.solirom.ro/>.
- Pontbriant 1862 = Raoul de Pontbriant, *Dicționar româno-frances*, București și Göttinge, Adolf Ulrich, Paris, Gustave Bossange & C-ia, Leipzig, E.F. Steinacker.
- Stamati 1851 = Theodor Stamati, *Disionăraș românesc de cuvinte tehnice și altele grele de înțelese*, întâi ediciune, Iași, Tipografia Buciumului Român.
- Stamati 1852 = Theodor Stamati, *Wörterbuch der deutschen und romanischen Sprache, mit Binzufigung der Gewöhnlichsten in der Umgangssprache vorkemmenen Fremdwörter. Vocabulariu de limba germană și română, cu adăogirea celor mai obicinuite și în conversațiune primite cuvinte străine*, Iașii, Tipografia Buciumului Român.

B. Lucrări de referință

- Atanasiu, Câmpan 1940 = George Atanasiu, Teodor Câmpan, *Teodor Stamati, primul fizician moldovean*, în „Revista Fundațiilor Regale”, nr. 7, p. 105–128.

- Haja *et al.* 2005 = Gabriela Haja, Elena Dănilă, Corina Forăscu, Bogdan Mihai Aldea, *Dicționarul limbii române (DLR) în format electronic. Studii privind achiziționarea*, Iași, Editura Alfa, publicat și electronic, <https://solirom.ro/publications/DLR-achiziționarea.pdf>.
- Pompeiu 1906 = Dimitrie Pompeiu, *Monografia Liceului Național din Iași*, Tipografia „Dacia” Iliescu, Grossu & Comp.
- Seche 1966 = Mircea Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei române. I: De la origini până la 1880*, București, Editura Științifică.
- Tamba 2014 = Elena Tamba, *La lexicografía Rumana. Historia y Actualidad, in Lexicografía de las lenguas románicas. Perspectiva histórica*, vol. I, edited by Félix Córdoba Rodríguez, Ernesto González Seoane, María Dolores Sánchez Palomino, De Gruyter, p. 265–282.
- Ursu 1962 = N.A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, Editura Științifică.
- Variot 2009 = Estelle Variot, *Lexicul, martorul contactelor între popoare: Disionărașul românesc de cuvinte tehnice și altele greu de înțeles al lui Teodor Stamati*, în G.G. Neamțu, Ștefan Gencărau, Adrian Chircu (éds), *Actes du colloque „Limba română – abordări tradiționale și moderne”*, 19–20 octombrie 2007, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, p. 275–283.
- Variot 2011 = Estelle Variot, *Un moment significatif de l’influence française sur la langue roumaine: Le dictionnaire de Teodor Stamati, Iassy, 1851*. Thèse de doctorat, <http://diffusiontheses.fr/22635-these-de-variote-estelle.html>.
- Vulpe *et al.* 2025 = Ana Vulpe, Elena Isabelle Tamba, Liliana Botnari, Livia Caruntu-Caraman, *Din istoria lexicografiei explicative românești: Teodor Stamati, „Disionăraș românesc de cuvinte tehnice și altele greu de înțeles (1851) – recuperări, reconsiderări*, în Ecaterina Brăguță (coord.), *Lucrările Conferinței Științifice Naționale „Lecturi in memoriam acad. Silviu Berejan” (ed. a VII-a)*, Chișinău, CEP USM, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM, I, p. 79–93, https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/234035.

THEODOR STAMATI'S CONTRIBUTION TO THE DEVELOPMENT OF ROMANIAN LEXICOGRAPHY

ABSTRACT

In this paper we presenting the lexicographical work of Teodor Stamati, known both for his *Disionăraș românesc de cuvinte tehnice și altele greu de înțeles* [Romanian Dictionary of Technical and Other Difficult Words], 1851, for which we are preparing a critical digital edition as part of the PHILORD project, together with colleagues from the “Alexandru Philippide” Institute of Romanian Philology in Iași and the “Bogdan Petriceicu-Hasdeu” Institute of Romanian Philology in Chișinău, as well as for *Vocabulariu de limba germană și română* (German and Romanian Vocabulary, 1852), and for a series of school textbooks in various fields.

The two lexicographical works, printed in the transitional alphabet, are part of a series of dictionaries representative of the circulation of neologisms in the mid-19th century (I.D. Negulici, E. Protopopescu, G.M Antonescu) and represent important contributions to the modernization of the Romanian language, while Teodor Stamati’s scientific activity, especially in the field of physics, and his teaching activity are reflected in the selected lexicon. From this perspective, we will supplement the information on Stamati’s lexicographical activity with the way in which he related to borrowings and the adaptation of neologisms in his dictionaries.

Contribuția lui Theodor Stamati la dezvoltarea lexicografiei românești

A man of his times, Stamati understood that – as ideas were circulating more among speakers of different languages – it was also necessary to bring the Romanian Language in line with this trend, by including new terms that illustrated new realities and concepts.

His assumed intention to include neological words in the dictionary also demonstrates his overall view.

Such, we can say that the role of Stamati's approach (assumed, conscious) is a real act of cultural strategy.

Keywords: *Theodor Stamati, lexicography, terminology, neologisms, lexicographical principles, transitional alphabet, digitization.*

